

likle Harrânîler'i ele alarak inanç ve ibadet sistemleri hakkında bilgi verir. Kendisinden öncekilerden farklı olarak Sâbiiler'le Hz. İbrâhim ve Hanîflik arasında ilişki kurar. Buna göre Sâbiiler'in putlara ve yıldızlara tapmadan önceki dinleri yeryüzündeki en eski ve en yaygın dindi. Sâbiiler dinlerini bozunca Allah onlara İslâm ve Hanîflik inancıyla Hz. İbrâhim'i göndermiş, Hz. İbrâhim'e uyanlar Hanîfler olarak adlandırılmıştır (a.g.e., I, 35; IV, 7).

Sâbiliği genel anlamda puta tapıcılık olarak gören Şehristânî, Sâbiiler'i eski Sâbiiler (ilk Sâbiiler) ve Harranlılar diye ikiye ayırır. Ayrıca Hz. İbrâhim dönemindeki Sâbiiler'den bahseder. Şehristânî ilk Sâbiiler'le muhtemelen, Hz. İbrâhim dönemindeki Sâbiiler dediği ve hakkında geniş bilgi verdiği grubu kastetmiştir. Ona göre Hz. İbrâhim zamanında Sâbiiler'in yanı sıra Hanîfler denilen bir grup daha vardı. Şehristânî, Hz. İbrâhim'in Sâbiiler arasında yetiştiğini, önce onların yıldızlara tapan kolu olan Ashâbû'l-eşhâs'a tâbi olduğunu, sonra putperest kolu olan Ashâbû'l-heyâkîl'e meylettiğini ve nihayet Sâbiliğin zıddı olan Hanîfliği seçtiğini belirtir (el-Milel ve'n-nihâl, s. 24-25, 180-181, 202-203, 246-248).

Zemahşerî, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Fahrreddin er-Râzî, Mecdüddin İbnü'l-Esîr ve Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, Sâbiî teriminin etimolojisi konusunda klasik İslâm kaynaklarında yer alan görüşleri tekrar eder, Muvaffakuddin İbn Kudâme ve Ebû'l-Fidâ, Sâbiiler'i genel anlamda putperest diye tanımlar. Makrîzî ise Sâbiiler'i Bâbil Sâbiileri ve Harran Sâbiileri şeklinde ikiye ayırır ve özellikle Harrânîler'le ilgilenir. Nizâmeddin Hasan en-Nisâbü'rî, Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Haldûn ve Ebüssuûd Efendi de önceki İslâm âlimlerinin görüşlerini tekrar ederek Sâbiiler'in yıldızlara ve bunları temsil eden putlara tapıklarını, Sâbiî teriminin "kendi dinini terkeden kimse" anlamına geldiğini ileri sürer. Bütün bunlardan Harranlılar'ın Sâbiî ismini benimsemeleri sonrasında dikkatlerin onların üzerine çevrildiği ve Harrânîler'deki yıldız ve gezegen tapıcılığına dayalı paganizmin Sâbîlik olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde 80-100.000 civarında bir topluluk olan Sâbiiler gnostik öğretileri ve kendilerine has dilleriyle oldukça zengin bir dinî literatüre sahiptir. Genellikle Güney Irak'ta Fırat ile Dicle'nin birleştiği bataklık bölgelerde, Basra ile Bağdat gibi şehirlerde ve İran'da Kârûn nehri boyunca yer alan yerleşim birimlerinde yaşarlar. Ay-

rica başta İsveç, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Kanada olmak üzere birçok Batı ülkesinde yerleşmiş Sâbiî cemaatleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 3, 11; E. S. Drower – R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford 1963, s. 388-389; E. S. Drower, *The Mandaean of Iraq and Iran*, Oxford 1937; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhıbbüddin el-Hatîb), Kahire 1396, s. 43; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Kahire 1968, I, 318-320; a.mlf., *Târîh* (de Goeje), I, 176; II, 683; İstahrî, *el-Ekâlîm* (nşr. J. H. Moeller), Gotha 1839, s. 42; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), II, 112; IV, 61-71; a.mlf., *et-Tenbih*, s. 161; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, IV, 22-24; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu sinî mülûkî'l-arz ve'l-enbiyâ*, Berlin 1340, s. 7; Cessâs, *Ahikâmü'l-Kur'ân*, Kahire 1347, II, 401 vd.; III, 113; Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru Ebi'l-Leys* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecvûd), Beyrut 1413/1993, I, 124-125; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 318-328, 340-341; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtîhu'l-ülûm* (nşr. G. van Vloten), Leiden 1968, s. 36; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak*, Kahire 1910, s. 263, 348; a.mlf., *İşlûlû'd-dîn*, İstanbul 1346, s. 324-325; Bîrûnî, *The Chronology of the Ancient Nations* (nşr. ve trc. C. E. Sachau), London 1879, s. 186, 188, 314-318; İbn Hazm, *el-Fasl*, I, 35; IV, 7; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), I, 285, 631-632; a.mlf., *Esâsü'l-belâğa*, Beyrut 1385/1965, s. 345; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (nşr. W. Cureton), London 1842, I, 24-25, 180-181, 202-203, 246-248; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-me-sîr*, I, 92; a.mlf., *Telbîsü'l-İbtis* (nşr. M. Münîr ed-Dimaşki), Kahire 1368, s. 74; Fahrreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (Sa'd), s. 143; a.mlf., *Mefâtîhu'l-gayb*, İstanbul 1307, I, 548-549; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, X, 568-569; Kurtubî, *el-Câmî*, I, 434-435; Nisâbü'rî, *Ğarâ'ibü'l-Kur'ân*, I, 333; VI, 132; Ebû'l-Fidâ, *Historia anteislamica* (nşr. ve trc. H. D. Fleischer), Leipzig 1831, s. 98, 106, 110; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Bahrü'l-muhtâ*, Kahire 1328, I, 239; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 150-151; a.mlf., *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, Kahire 1956, I, 104; İbn Haldûn, *The Muqaddimah* (trc. F. Rosenthal), London 1958, II, 258, 264; Makrîzî, *el-Hıfâ* (nşr. M. G. Wiet), Kahire 1922, III, 28, 100-101, 258; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdül'l-aqlî's-selîm*, Kahire, ts. (Dârü'l-Mus-haf), I, 108-109; J. Pedersen, "The Sâbians", *A Volume of Oriental Studies Presented to Edward G. Browne* (ed. T. W. Arnold – R. A. Nicholson), Cambridge 1922, s. 386-390; *The Haran Gawaita and the Baptism of Hibil Ziwa* (ed. E. S. Drower), Vatican 1953; J. B. Segal, "The Sabian Mysteries: The Planet Cult of Ancient Haran", *The Vanished Civilisations* (ed. E. Bacon), London 1963, s. 214-215; R. Bell, *The Origins of the Islam in its Christian Environment*, London 1968; J. Hjärpe, *Analyse critique des traditions arabes sur les sabéens harraniens*, Uppsala 1972, s. 23-24; Şinasi Gündüz, *The Knowledge of Life: The Origins and Early History of the Mandaean and Their Relation to the Sabians of the Qur'an and to the Harranians*, Oxford 1994; a.mlf., *Sâbiiler Son Gnostikler*, Ankara 1995; M. Tardieu, "Sâbiens coraniques et sâbiens de Haran", *JA*, CCLXXIV (1986), s. 1-44; B. Cavra de Vaux, "Sâbiiler", *IA*, X, 9-10; F. C. de Blois, "Şabi", *El²* (Ing.), VIII, 672; T. Fahd, "Şabi'a", a.e., VIII, 675-678. ŞINASI GÜNDÜZ

SÂBİKÜN

(السابقون)

Muhacir ve ensardan İslâm'a girişte önceliği bulunan sahâbileri ifade eden bir terim.

Sözlükte "birinin önüne geçmek, onu geride bırakmak" anlamındaki *sebk* kökünden türeyen *sâbikün* (tekili *sâbık*), terim olarak "Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden ve Medine'de bunları ağırlayan ensardan İslâm'a ilk girenler" mânâsına gelmektedir. Kelime Kur'an'da "İslâm'a girişte öne geçen ilk muhacirler ve ensar" ifadesinde geçmektedir (et-Tevbe 9/100). Hz. Peygamber kendisinin İslâm'la ilk şereflenen Arap olduğunu, Selmân-ı Fârisî'nin İranlılar'dan, Bilâl-i Habeşî'nin Habeşîler'den ve Suheyb b. Sinân'ın Bizanslılar'dan İslâm'a ilk giren kişiler olduklarını belirtmiştir (Hâkim, III, 321; Ebû Nuaym, I, 185).

Medine döneminde inen yukarıdaki âyetle *sâbikün* ile kimlerin kastedildiği ihtilâflı olmakla birlikte âyetle onlardan "İslâm'a girişte öne geçen ilk muhacirler ve ensar" diye övgüyle bahsedilmiş, Allah'ın onlardan, onların da Allah'tan hoşnut oldukları belirtilmiş ve kendilerine cennetlerin hazırlandığı müjdelenmiştir. Resûl-i Ekrem'in vefatından kısa bir süre önce yayındaki sahâbilerin kendisinden bir vasiyet yapmasını istediklerinde Resûlullah'ın onlara *sâbikünun* izini takip etmelerini, onlardan sonra da çocuklarının izinden ayrılmamalarını tavsiye ettiği rivayet edilmiştir (Bezzâr, III, 233; Heysemî, X, 17). Hz. Ömer'in ilk zamanlar, âyetle geçen "ensâr" kelimesini "sâbikün"a atfederek "ve'l-lezîne't-tebeühüm bi-ihsân" cümlesinden atf vâvını kaldırarak ibareyi "İslâm'a girişte öne geçen ilk muhacirlerle onlara güzelce tâbi olan ensar" anlamına gelecek şekilde (ve's-sâbiküne'l-evvelüne mine'l-muhâcirîne ve'l-ensârü'l-lezîne't-tebeühüm bi-ihsân) okuduğu, ancak Übey b. Kâ'b başta olmak üzere diğer sahâbilerin âyeti bugün olduğu gibi "İslâm'a girişte öne geçen ilk muhacirler ve ensar" anlamında hem muhacirlerin hem ensarın ilk iman edenlerini kapsayacak şekilde okuduklarını duyunca, "Ben muhacirlerin hiç kimsenin erişemeyeceği bir makamla ödüllendirildiğini zannediyordum" diyerek görüşünden vazgeçtiği belirtilmektedir (Kurtubî, VIII, 236-238). Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Saîd b. Müseyyeb, Muhammed b. Sîrîn ve Hasan-ı Basrî'ye nisbet edilen diğer bir görüşe göre sâ-

bikûn hem Beytûlmakdis'e hem Mescid-i Harâm'a doğru namaz kılmış olan ashap'tır. Kible değişikliği 2 (624) yılında gerçekleştiğine göre sâbikûn tabiriyle bu tarihten önce İslâm'a giren muhacirler ve ensarın kastedildiği anlaşılmaktadır. Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî ve Atâ b. Yesâr'a göre sâbikûndan mak-sat Bedir Gazvesi'ne katılan sahâbilerdir. Şâfiî âlimleri ise sâbikûnun Hudeybiye Antlaşması'nda Hz. Peygamber'e biat eden kimseler olduğunu söylemiştir. Pek taraf-tar bulmamakla beraber bütün sahâbilerin veya İslâm'ın ilk yıllarında vefat eden, inancı uğrunda şehid düşen, böylece Allah'a ilk önce kavuşan yahut hicretten önce İslâm'ı kabul eden sahâbilerin sâbikûn olduğu da ileri sürülmüştür. İbn Teymiyye, "Fetihten önce harcama yapan ve savaşanlar, daha sonra harcama yaparak savaşanlarla bir değildir" meâlindeki âyetten hareketle (el-Hadîd 57/10) Mekke'nin fet-hinden önce infakta bulunan, cihad yapan ve biat eden muhacirler ve ensarın daha sonra müslüman olup fedakârlıkta bulunanlara göre öncü oldukları için sâbikûn diye nitelendirildiğini söylemiştir (*Minhâcû's-sünne*, I, 154-155).

Birçok âlime göre sâbikûn, Mekke'de iman edip Hz. Peygamber'e sahip çıkan ilk müslümanlarla Medine'ye hicret edecek olan Resûlullah'ı ve Mekkeli müslümanları koruyacaklarına dair söz veren Medineli ilk müslümanlardır. Buna göre Mekke'de ilk defa İslâm ile şereflenen ve kendisine hicret nasip olmayan Hz. Hatice ile erkeklerden Hz. Ebû Bekir, çocuklardan Ali, âzâtlılardan Zeyd b. Hârise ve Ümmü Eymen gibi ilk müslüman olanları muhacirlerin öncüsü kabul etmek mümkündür. Bunlardan hemen sonra İslâm'a giren ve Resûl-i Ekrem tarafından cennetle müjdelenen Abdurrahman b. Avf, Osman b. Af-fân, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi şahsiyetler muhacirlerin sâbikûnu sayılmalıdır. Zehebî, Mekke'de İslâmiyet'i ilk kabul eden elli kişinin ismini sıraladıktan sonra onların sâbikûn olduğunu belirtmektedir (*A'lâmü'n-nübela*, I, 144-145).

Ensarın sâbikûnu ise Hz. Peygamber'e ve Mekkeli müslümanlara Medine'ye hicret etme imkânı sağlayan ve İslâmiyet'in orada yayılmasına gayret eden ilk müslümanlar olan Es'ad b. Zürrâre, Avf b. Hâris, Kutbe b. Âmir b. Hadîde, Ukbe b. Âmir el-Cühenî, Câbir b. Abdullah ve Râfi' b. Mâlik b. Aclân'dır. Bunların Medine'de yaptığı İslâm'a davet çalışmaları Akabe biatla-rının zeminini hazırlamış, bu biatların ilki

621 yılında on iki Medineli'nin Resûlullah'a biat etmesiyle gerçekleşmiş, ikincisi bir yıl sonra yetmiş erkek ve iki kadın temsilciyle yapılmış, Medineli diğer müslümanlar bunların ve muhacirlerin davetiyle İslâmiyet'i kabul etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "sbk" md.; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 118-125; İbn Hîşâm, *es-Sîre*², II, 428 vd., 606; Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr* (nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine-Beyrut 1409/1988, III, 233; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 321; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 185; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, III, 490-491; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII, 235-238; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), I, 154-155; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, I, 140, 144-145, 220; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, X, 17; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdullatif), Beyrut 1409/1989, II, 224; Muhammed Rızâ, *Muhammed*, Kahire 1385, s. 68, 77-79, 123-124, 146; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 92 vd., 149 vd.; Münîr el-Gadban, *et-Terbiyetü'l-kıyâdiyye: es-Sâbikûne'l-evvelün mine'l-muhâcirîn*, Mansûre 1418/1998, I, 17 vd.; Halîl İbrâhîm Molla Hâtîr, *Fezâ'ilü's-şahâbeti'l-kirâm*, Cidde 1420, s. 95-96; Asma Af-saruddin, *Excellence and Precedence: Medieval Islamic Discourse on Legitimate Leadership*, Leiden 2002, s. 36-51; Ahmet Önkâl, "Akabe Bi-atları", *DİA*, II, 211.

MEHMET EFENDİOĞLU

SÂBİR, Mirza Alekber

(1862-1911)

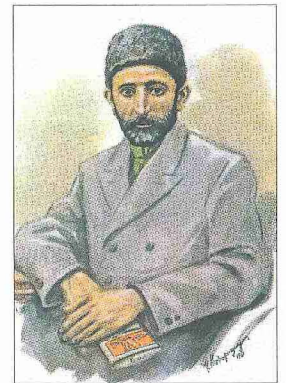
Modern Azerbaycan şiirinin kurucularından.

30 Mayıs 1862'de Şirvan'a bağlı Şamahı'da doğdu. Oğullarının din âlimi olmasını isteyen ailesi Alekber'i (Ali Ekber, Elekber) yedi sekiz yaşında iken medreseye gönderdi. Daha sonra Şamahı'da yeni usulde Rusça ve Türkçe derslerin okutulduğu Mec-lis Mektebi'ne girdi (1874). Mektebin baş-muallimi Suriye ve Irak'ta tahsil görmüş, cehalet, bâtil itikadlar ve mezhep ayırımı-na karşı çıkan, devrin ünlü şairi Hacı Sey-yid Azim Şirvânî, Fars edebiyatı okuturken Alekber'in derslerdeki başarısını görünce onu teşvik etti. Alekber'in bu yıllarda iç-lerinde hocasının şiirlerine yazdığı nazîre-lerin de bulunduğu rubâiler, gazel, kaside, dinî manzumeler ve mizahî şiirler yazdığı bilinmektedir.

Meclis Mektebi'ne iki yıl devam ettik-ten sonra babası onu okuldan alıp kendi bakkal dükkânında çalıştırmaya başladı. Şiir yazmaya devam eden Alekber kendi-sine "Sâbir" mahlasını seçti. Seyyid Azim Şirvânî'nin başkanlık ettiği Şamahı'daki Beytüssefâ adlı şiir meclislerine devam ederek kendini geliştirmeye çalıştı. Ağus-tos 1884'te Horasan bölgesine, Sebzevâr,

Nişâbur, Buhara ve Semerkant'a gitti. Şa-mahı'da veba çıktığını öğrenince geri dön-dü. 1885-1886'da ikinci seyahatine çıkarak Hemedan üzerinden Kerbelâ'ya gitmek is-tediyse de babasının vefatını haber alarak ülkesine döndü. Bu seyahatlerinde Türk ve İslâm dünyasının durumu, halkın yaşa-yışı hakkında fikir edindi. Daha sonra yaz-dığı birçok şiirinde bu seyahatlerinin et-kisi görülür. Babasının ölümünün ardın-dan akrabalarından Billûrnisa Hanım ile evlendi. Ondan sekiz kızı ve bir oğlu oldu. Şamahı'da sabunculuk yaparak ailesinin geçimini temin ediyordu.

Sâbir, Seyyid Azim Şirvânî'den ve Şama-hı çevresinden edindiği Fars ve Osmanlı şiir birikimini İran'da tıp tahsil etmiş Şa-mahılı şair Abbas Sihat'ten öğrendiği İran, Fransız ve diğer Avrupa şiiri hakkındaki bil-gileriyle geliştirdi. Böylece Sihat Abbas'-la beraber mektuplaştıkları Feridun Bey Köçerli'nin tavsiyeleriyle klasik Şark şiirinden uzaklaşan Sâbir gerçekçiliğe, Sihat ise romantizme yöneldi. Siyasal ve sosyal me-selelere daha fazla ilgi duyup gördüğü ak-saklıkları mizahî şiirlerinde dile getirmeye başladı. Sâbir'in yayımlanan ilk şiiri 1903'te Tiflis'te çıkan *Şark-ı Rus* gazetesine gönderdiği manzum tebriktir. 1905 Rus meşrutiyet ihtilâli bütün Rusya'da oldu-ğu gibi Azerbaycan çevresinde de büyük değişimlere yol açtı. Aydınların inkılâpçı ve hürriyetçi düşünceleri, halkın dinî, siyasî ve içtimâî talepleri su yüzüne çıktı. Azer-baycanlı aydınlar peş peşe gazete ve dergi çıkarmaya başladılar. Ali Merdan Topçu-başı'nın müdürlüğünde, Ağaoğlu Ahmet ve Hüseyinzâde Ali'nin başyazarlığında 1905'te Bakü'de yayımlanan *Hayat* gazetesin-de Sâbir'in "Beynelmilel" adlı şiiri yayım-landı (nr. 19). Kafkasya dolaylarındaki Ermeni-Türk çatışmalarını konu alan, çatış-manın arkasında büyük devletlerin çıkar-larının olduğu belirlenen şiir ilgiyle karşı-landı. Ancak Sâbir asıl şöhretini, 7 Nisan 1906'da Celil Mehmedkuluzâde'nin Tiflis'-

Mirza
Alekber Sâbir